

Келдиёрова Манзура Ғайбуллаевна,
Шаҳрисабз давлат педагогика институти
"Бошланғич таълим" кафедраси катта ўқитувчиси

ПЕДАГОГИК ЖАРАЁННИ ТАШКИЛ ҚИЛИШГА ТИЗИМЛИ ЁНДАШУВ

УДК: 337.377;(077);01

DOI: 10.34920/SO/VOL_2023_ISSUE_2_7

КЕЛДИЁРОВА М.Ғ. ПЕДАГОГИК ЖАРАЁННИ ТАШКИЛ ҚИЛИШГА ТИЗИМЛИ ЁНДАШУВ

Мақола педагогик жараёни ташкил қилишга тизимли ёндашувдан фойдаланиш муаммосига бағишланган бўлиб, педагогиканинг замонавий методологиясида асосий ёндашувлардан бири тизимли ёндашув эканлиги, замонавий услубий билимларнинг хусусиятлари ҳамда педагогика фанининг ҳозирги ривожланиш босқичининг ўзига хослиги, жамият ривожланиши босқичларида педагогиканинг роли таҳлил қилинади.

Таянч сўз ва тушунчалар: педагогик тизим, замонавий педагогика, тизимли ёндашув, педагогик жараён, тушунча, таҳлил, ўзгариш, тизим, ёндашув, методология, моҳият, шаклланиш.

КЕЛДИЁРОВА М.Ғ. СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К ОРГАНИЗАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

Статья посвящена проблеме использования системного подхода к организации педагогического процесса, анализируется, что одним из основных подходов в современной методологии педагогики является системный подход, особенности современного методологического знания, а также специфика современного этапа развития педагогической науки, роль педагогики на этапах развития общества.

Ключевые слова и понятия: педагогическая система, современная педагогика, системный подход, педагогический процесс, концепция, анализ, изменение, система, подход, методология, сущность, формирование.

KELDIYOROVA M.G. A SYSTEMATIC APPROACH TO THE ORGANIZATION OF THE PEDAGOGICAL PROCESS

The article is devoted to the problem of using a systematic approach to the organization of the pedagogical process, the fact that one of the main approaches in the modern methodology of pedagogy is the systematic approach, the characteristics of modern methodological knowledge and the specificity of the current stage of development of the science of pedagogy, the role of pedagogy in the stages of the development of society are analyzed.

Key words and concepts: pedagogical system, modern pedagogy, systematic approach, pedagogical process, concept, analysis, change, system, approach, methodology, essence, formation.

Кириш. Бугунги кунда таълим тизими олдида мамлакатимизни илғор илмий-техник, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ривожланишини таъминлашга кучи етадиган ва юксак маънавий, маданий ва ахлоқий сифатларга эга рақобатбардош кадрларни тайёрлаш муаммолари турибди. Шунинг учун ёш мутахассис кадрларни замон талабларига жавоб берадиган ҳолда уларга билим бериш ва камол топтириш зарур ҳисобланади. Таълим олувчиларнинг қобилияти, ижодий фаолиятини ривожлантиришга оид инновацион ечимларни ишлаб чиқиш нафақат педагогик фанини, балки шу билан биргаликда бутун жамиятимизни ҳам ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожлантиришда ҳам муҳим аҳамият касб этади. Замонавий ижтимоий-иқтисодий тараққиёт даражаси талабаларнинг касбий тайёргарлиги билан бирга уларнинг умумкасбий ҳамда ижодкорлик кўникмаларига ҳам юқори талаблар қўймоқда. Ижодкор шахс турли соҳаларга оид билимларни эгаллаганлиги ҳамда уларни ўзаро янги боғланишларда қўллаш олиши билан ажралиб туради. Бундай шахслар билим ва кўникмаларни ижодий қўллашда мақсадга эришишнинг нафақат мақсадини, балки унга эришишнинг мотивлари ҳамда усулларини ҳам тўла идрок қилган ҳолда ёндашадилар.

Мавзунинг долзарблиги. Ҳаёт бизни инсон фаолиятининг барча соҳаларида хилма-хиллиги ва мураккаблиги билан ҳайратда қолдиради. Бизни ташвишга солаётган муаммоларнинг моҳиятини ўрганишга, хулқ-атворнинг оқилона стратегиясини танлашга ва ҳаракат режасини шакллантиришга ҳаракат қилиб, биз кўп сонли турли хил омиллар ва улар ўртасидаги муносабатларга дуч келамиз, баъзида инсон онгига этиб бормайди. Ушбу мураккаб нарсаларни тушуниш вазифасини англаш учун биз ўзимизни қизиқтирган ҳодисаларни соддалаштиришга, моҳиятга киришга, алоқалар ва муносабатларни излашга ҳаракат қиламиз.

Шундай қилиб, тизимлилик ҳаётимизга киради. Замонавий таълим майдони жамият ривожланишининг ўзгарувчан шароитлари билан боғлиқ ҳолда таълим жараёнини тизимли ёндашув асосида ташкил этиш долзарб аҳамиятга эга ҳисобланади.

Мавзу бўйича илмий манбаларнинг қисқача таҳлили. Таълим тушунчалари фундаментал билимлар базасига асосланган шахсий ўзини ўзи ривожлантириш ғоясига асосланиши керак. Фундаменталлик тизимли фикрлашсиз мумкин эмас, бу Joseph O'Connor ва И.Макдермоттнинг фикрича, "... кузатилган кетма-кетликдаги маъно ва қонуниятларни кўриш ва тушунишга имкон берадиган ёндашув - ҳодисаларнинг тизимлигидир, биз келажакка таъсир қила олиш даражасида билим-кўникмага эга бўлишимиз керак. Демак, биз маълум маънода вазиятни назорат қила олишимиз мумкин"¹.

Замонавий педагогик воқеликни тизимли ёндашув нуқтаи назаридан таҳлил қилар эканмиз, объектга тизимли ёндашишни амалга ошириш учун асосий таянч тавсифини таъминловчи қуйидаги тизимли жиҳатлар мавжудлигини ҳисобга олиш зарур бўлади. Объектдаги механизмлар: чекланганлик, компетенция, тузилма, алоқа, функционаллик, интеграция, ресурсларнинг мавжудлиги, бошқарув, ахборот хавфсизлиги, моделлаштириш, мақсад, эволюция² ҳисобланади.

Тизимли ёндашув билан боғлиқ кўплаб педагогик тушунчалар мавжуд: педагогик тизим, таълим тизими, кадрлар тайёрлаш тизими, таълим тизими, услубий тизим ва бошқалар.

Педагогика фанининг ўрганиш объектларини тизимлар шаклида тасвирлаш уларни таркибий қисмлар ва улар ўртасидаги муносабатлар мажмуаси шаклида комплекс тарзда кўриб чиқишга имкон беради. Педагогик тизимларнинг турлари ҳақидаги Т.И.Шамова таърифига кўра, педагогик тизим «педагогик жараён иштирокчиларининг шахсни шакллантириш ва ривожлантиришга қаратилган ўзлари, атроф-муҳит ва унинг маънавий ва моддий қадриятлари ўртасидаги ҳамкорлик

¹ Joseph O'Connor Искусство системного мышления: Необходимые знания о системах и творческом подходе к решению проблем / Джозеф О'Коннор и Иан Макдермотт; Пер. с англ. – 11-е изд. – М.: Альпина Паблишер, 2017. 256 с.

² Скляр И.Ф. Система – системный подход – теории систем. Изд. стереотип. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 152 с.

асосида ўзаро таъсир қиладиган ижтимоий шартли яхлитлиги» деб қаралади¹.

Кўпинча педагогик тадқиқотлар Т.А.Ильина томонидан тақлиф қилинган тизимнинг таърифидан фойдаланади, унда тизим “муайян хусусиятлар асосида аниқланган, умумий мақсад ва бошқарув бирлиги билан бирлаштирилган ва атроф-муҳит билан ўзаро таъсирда ажралмас ҳодиса сифатида ҳаракат қилувчи тартибли элементлар тўплами” деб таърифланади². В.И.Загвязинскийга кўра педагогик тизим “таркибий элементларнинг бирлиги, концептуал муносабатлар, назарий муносабатлар, назарий қоидалар ва уларни яхлит педагогик жараёнда амалга ошириш усуллари, фаолиятида таълим мақсадлари амалга ошириладиган ва натижаларга эришиладиган субъектларга қўйиладиган талаблардир”³. Бир қатор таърифларни давом эттириш мумкин, аммо бу ва бошқа кўплаб таърифларни таҳлил қилиш уларнинг мазмуни кўп ҳолларда бир хил эканлигини кўрсатди. Аммо “tizim” тушунчасининг энциклопедик таърифига мурожаат қиладиган бўлсак, “tizim деганда бир-бири билан муносабат ва алоқада бўлган, маълум бир яхлитликни, бирликни ташкил этувчи элементлар йиғиндиси тушунилади”⁴. Педагогика луғатида тизим деганда “бир-бири билан муносабат ва алоқада бўлган, маълум бир яхлитлик, бирликни ташкил этувчи элементлар (объектлар, ҳодисалар, ғоялар, тарбия омиллари ва бошқалар) йиғиндиси”⁵ назарда тутилади. Шу ўринда замонамизнинг энг буюк методистларидан бири В.В.Краевский шундай деган эди: “Педагогикада атамашунослик билан боғлиқ вазият қониқарли эмас... Терминологиянинг аниқлиги ва бир маънолилиги илмий методологиянинг ажралмас талаби бўлиб, қайси сўзлар қандай кон-

цептуал муҳитдан қўлланиши фанни мутлақо бефарқ қолдирмайди”⁶.

“Педагогик тизим” тушунчасининг талқини буни тўлиқ тасдиқлайди. Эслатиб ўтамиз, педагогик тизим модели ҳам Н.В.Кузьмина⁷ томонидан 1970 йилда тўрт компонентнинг бирикмаси сифатида яратилган ва вақт ўтиши билан ўзгаришларга учраган ва етти компонентли бўлган⁸. Шунга кўра, педагогик тизим ўзига хос тизим сифатида, юқорида айтиб ўтилган, таълим жараёнида ишлайдиган ва педагогик мақсадларни амалга оширишга қаратилган элементлар тўпламидир. Педагогик тизимларнинг мураккаб таркибий таркиби, уларни таснифлашнинг турли асослари, педагогик жараёни амалга ошириш шартлари, фикрлар плюралиزمи шароитида ҳар бир тадқиқотчининг ўз позициясига бўлган ҳуқуқи, бу борада ягона фикрнинг йўқлигига олиб келади. Демак, масалан, айрим олимларнинг фикрича, айрим турдаги ва типдаги таълим муассасалари, қўшимча таълим муассасалари, болалар ва ўсмирлар жамоат ташкилотлари алоҳида педагогик тизимлар сифатида қаралади. Бироқ, бизнинг фикримизча, булар таълим муассасаси ёки жамоат ташкилотининг турини белгилайдиган ташкилий-педагогик тизимлардир. Албатта, уларнинг ўзига хос хусусиятлари бор, лекин бу фақат ташкилий шакллар билан боғлиқ. Бошқа олимларнинг фикрича, педагогик тизимларнинг дифференциацияси муаллифлик тушунчалари шаклида амалга оширилган алоҳида муайян педагогик ғояларнинг педагогик тизимларини амалга ошириш билан боғлиқ. Я.А.Коменский, А.С.Макаренко, В.А.Сухомлинский ва бошқалар. Педагогик тизимларнинг турларини асосий белгиларига кўра эмас, балки уларнинг фаолият кўрсатиш хусусиятларини белгилаб берувчи мўлжалланган мақсадига кўра фарқлаш керак, деган фикр ҳам мавжуд. Бизнинг фикримизча, замонавий шароитда тизимнинг классик таърифларига қайтиш керак, чунки бу универ-

¹ Шамова Т.И. [и др.]. Управление образовательными системами / под ред. Т.И.Шаповой. – М., 2006. С. 156

² Ильина Т. А. Системно-структурный подход к организации обучения / Т.А.Ильина. – М., 1972. С.132.

³ Загвязинский В.И. Общая педагогика: Учебное пособие / В.И. Загвязинский, И.Н.Емельянова. – М.: Высшая школа, 2008. – 391 с.

⁴ Российская педагогическая энциклопедия / гл. ред. Давыдов В.В. – М.: Научн. изд. «Большая Российская энциклопедия», 1993. – 608 с. – ISBN 5-85270-140-8.

⁵ Словарь-справочник по педагогике / Авт. – сост. В.А. Мижериков; Под общ. ред. П.И.Пидкасистого. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 448 с.

⁶ Краевский В.В. Методология педагогического исследования. – Самара: Изд-во СамГПИ, 1994. – 164 с.

⁷ Кузьмина Н.В. Основы вузовской педагогики / Н.В. Кузьмина. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1972. С. 311.

⁸ Остапенко А.А. Теория педагогической системы Н.В. Кузьминой: генезис и следствия // Человек. Сообщество. – 2013. – №4. – С.37-52.

сал тушунчадир. Педагогик тизим, энг аввало, бир синфга мансуб, бир даражадаги бир хил тартибдаги элементлар ва элементларнинг йиғиндисидир. Шу сабабли, биз педагогик тизимнинг таркибий қисмлари муаммосини кўриб чиқаётганда, ҳар қандай таълим муассасаси, даражаси ёки концепциясига хос бўлган таркибий қисмларнинг универсал таркибини акс эттира оладиган педагогик тизим моделини таклиф қилиш керак деб ҳисоблаймиз.

Асосий қисм. Педагогиканинг мақсадларини белгилашдаги ўзгаришлар методологиянинг ўзгаришига, шахсни шакллантириш, ривожлантириш ва такомиллаштириш воситаларининг янги ёндашувлари, усулларини излашга олиб келади. Таълим мазмунини шахсининг шаклланиши, ривожланиши ва такомиллашуви жараёнларига эътибор берган ҳолда замонавий мутахассисни тайёрлаш педагогикадан жиддий ўзгаришларни талаб қилади.

Сифатли янги, такомиллаштирилган хусусиятларга эга бўлган бундай янги материалларга бўлган талаб жамиятнинг технологик ва ижтимоий-иқтисодий тузилишида эволюцион ўзгаришларга олиб келади. Янги жамиятга мутлақо бошқа педагогик асосларда амалга ошириладиган янги турдаги фанлараро таълим керак бўлади. Бу педагогика фани учун асосий муаммо бўлиб, унинг ечими педагогиканинг бир қисми сифатида тўлиқ мавжудлигини таъминлайди.

Бизнингча, педагогикада бу йўналишдаги жиддий ютуқ қуйидаги муаммоларни ҳал этиш билан боғлиқ. Аввало, таълим тизимини ислоҳ қилиш, таълимнинг асосий афзаллиги сифатида узлуксизликка эътибор қаратиш лозим. Янги шароитларда ҳаётини фаолиятни амалга оширишга қодир бўлган мутлақо бошқа мутахассисни тайёрлашга имкон берадиган янги таълим вазифаларини қўяди. Таълимнинг узлуксизлиги, биринчи навбатда, динамик ўзгарувчан дунё воқелигидан келиб чиқиб, нимани, қандай ва қачон ўрганишни аниқлаш имконини берувчи компетенцияга эга бўлишни назарда тутди. Бу "билимли шахс" тушунчасидан "олдига аниқ мақсад қўювчи шахс" ёки "келажакни башорат қила олувчи шахс" тушунчасига ўтишни англатади. "Ёшлар олий таълимда олинadиган билимларга эга, ижодий фикрлаш қобилиятини эгал-

лаган, янги билимларга психологик эҳтиёжи бор ва мустақил равишда ташхис қўйиш, ушбу билимларни ўзлаштиришга қодир бўлиши керак"¹.

Ечилиши педагогикани янги босқичга олиб чиқиши мумкин бўлган яна бир муаммо бу таълим мазмунини лойиҳалашдир. Бугунги динамик ўзгарувчан ахборот соҳасида таълимнинг ҳозирги мазмуни янги маълумотлар билан доимий зиддиятда. Ахборот ҳажмининг ошиши таълим тизимида изланиш, маъқулни топиш, қайта ишлаш ва энг муҳими, таълим жараёнида фойдаланиш учун зарур бўлган шаклга айланттиришнинг янги усулларидан фойдаланиш тақозо қилинмоқда, натижада, бу янги маълумотларни талабаларга етказиши керак бўлган ўқитиш услублари ва усулларининг эскириши муаммоси юзага чиқади. "Умумий ўқув жараёни ва унинг таркибий қисмлари ички жиҳатдан қарама-қаршидир. Моддий қисмда икки даражада чуқур қарама-қаршилиқлар очилади: маъно ва мазмун"².

Ўқув мақсадларини ахборотдан ривожлантирувчига йўналтириш, мазмунни билимдан бегоналаштирилган даражадан шахсий кадрият даражасига олиб чиқиш, таълим шакллари авторитар-бирлашгандан демократик-ўзгарувчанликка қайта қуриш зарур³. Педагогика учун таълим жараёнининг фундаменталлаштирилишини таъминлаш, ёшларни жамият ва фан эволюциясининг асосий қонуниятлари тўғрисидаги фундаментал билимлар билан қуроллантириш муаммосини ҳал этиш муҳимроқдир, бу эса ҳар қандай кейинги ривожланишни қуриш учун асос бўлади.

Ижтимоий фанлар синфига мансуб бўлган педагогика бутун ижтимоий фанлар блокада содир бўладиган ва классик бўлмаган билим парадигмасининг ўрнатилиши билан боғлиқ бўлган барча ўзгаришларни бош-

¹ Солодова Е.А. Новые модели в системе образования: Синергетический подход: Учебное пособие / Предисл. Г.Г. Малинецкого. № 56; № 15. Изд. Стереотип. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 344 с.

² Абакумова И.В., Ермаков П.Н., Рудакова И.А. Смыслоцентризм в педагогике: новое понимание дидактических методов. – Ростов н / Д: Изд-во Рост. ун-та, 2006. – 256 с.

³ Абакумова И.В., Ермаков П.Н., Рудакова И.А. Смыслоцентризм в педагогике: новое понимание дидактических методов. – Ростов н / Д: Изд-во Рост. ун-та, 2006. – 256 с.

дан кечирмоқда. Глобал миқёсдаги ижтимоий ўзгаришларни аниқлаб, Е.А.Солодова шундай ёзади: «жаҳондаги ижтимоий ўзгаришлардаги барча фарқларга қарамай, улар ўтиш давридаёқ мавжуд шароитга ўзларини мослаганлар»¹. Бундай ижтимоий ўзгаришлар жамиятни ижтимоий билишнинг (Е.А.Солодова сўзлари билан айтганда) усуллари билан ажралиб турадиган янгиланган, методологияларни излашга мажбур қилади. Бундай усуллар, олимларнинг фикрига кўра, мутлақ кузатувчи мавқеини йўқотиш билан боғлиқ бўлган ижтимоий тадқиқотлар ва назариялар билан шуғулланадиган олимнинг позициясининг ўзгариши билан тавсифланади. Демак, илмий билимлар ривожланишининг янги босқичида ижтимоий фанлар нафақат жамиятда содир бўлаётган воқеалар, балки бу жараёнларда шахс қандай рол ўйнаши ва у билан нима содир бўлиши билан ҳам қизиқади.

Агар фан ривожланишининг босқичида методологик билимларда содир бўладиган жараёнларни умумлаштирсак, қуйидаги хусусиятларни ажратиш мумкин:

- замонавий методология воқеликни аниқ талқин қилишдан бош тартади, фақат воқеалар ривожига қараб мотивацион-мақсадли ҳаракат қилишни тақозо этади;

- замонавий методологик билимлар классик ёндашувларнинг назарий аҳамияти ва амалий аҳамиятини инкор этмасдан ва бугунги кунда классик ижтимоий назарияларнинг ҳеч бири универсал, ижтимоий жараёнларни етарлича аниқлик билан моделлаштиришга қодир деб ҳисобланмайди;

- замонавий методология тўлиқ ва якуний равшанликка интилмайди ва ҳар қандай қоидаларни вақтинчалик деб ҳисоблайди, улар фақат янги, адекват ва замонавий назариялар ва тушунчалар билан алмаштирилмагунча қабул қилинади.

Бу хусусиятлар илмий билимларнинг тўлиқ ва мустақил қисми сифатида педагогикага ҳам тегишли. Бироқ, педагогиканинг ўзига хос хусусиятлари бор, бу қуйидагилар билан боғлиқ:

- педагогик билимлар ҳар томонламадир, чунки ҳаётида камида бир марта таълим тизими билан алоқада бўлмаган жамиятнинг камида битта вакилини топиш қийин;

- жамият ҳаётида таълимнинг роли доимий равишда ошиб бормоқда, бу босқичда бу замонавий шахснинг муваффақиятини кўп жиҳатдан белгилайдиган ахборот соҳаси билан тобора кўпроқ динамик ўзаро таъсир қилиш зарурати билан боғлиқ;

- таълим соҳасининг жадал кенгайиши таълим соҳасида содир бўлаётган чуқур жараёнлар билан боғлиқ муаммоларнинг кескин кескинлашуви билан бирга келади; Гап таълим сифати муаммолари, ўқитувчиларнинг етишмаслиги ва уларнинг малакасининг етарли эмаслиги, талаба ва ўқитувчи мансуб бўлган авлодлар ўртасидаги абадий зиддиятни барта-раф этиш ҳақида бормоқда².

Моддий қадриятларнинг устунлиги таълим тизимининг асосий вазифаси - шахсни моддий ишлаб чиқаришга хизмат қилиш учун қисман функцияларни бажаришга ўргатишдир. Аммо фан ва техника шу қадар тез ривожланмоқдаки, бугунги кунда талабаларга бераётган билимларимиз 10-15 йилдан кейин эскирган деб ҳисобланади.

Бунга биз бугунги кунда илмий-техникавий соҳада кузатилаётган жараёнлар:

- нано-миқёсга ўтиш;
- ривожланиш парадигмасининг таҳлилдан синтезга ўзгариши;

- тор мутахассисликлар ўрнига фанлараро ёндашув;

- "ноорганик" ва ҳайвонот дунёсининг органик дунёсининг яқинлашиши ва ўзаро кириб бориши бунга яққол мисолдир.

Тарихий жиҳатдан билимга ёндашиш ва ундан кейинги фаолият ёндашуви саноат даврига тўғри келди, унинг асосий маҳсули аниқ фаолиятнинг моддий маҳсули бўлиб, уни ишлаб чиқариш билим, кўникма ва малакаларни талаб қилади.

Агар саноат жамияти даврида фан ва техника ривожланишининг асосий мақсади инсоннинг «қурилмаси» ва имкониятларини ўрганиш ва улардан нусха кўчириш

¹ Солодова Е.А. Новые модели в системе образования: Синергетический подход: Учебное пособие / Предисл. Г.Г. Малинецкого. № 56; № 15. Изд. Стереотип. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 344 с.

² Воронина Т.П. Перспективы образования в информационном обществе. Философия образования. – М.: Фонд «Новое тысячелетие», 1996. С.5.

бўлса, намунавий ва техник тизимлар шаклида ахборот техник тизимларини қайта ишлаб чиқариш мақсади эди. 20-аср охирида фан парадигмаси дунё қандай ишлашини ўрганишдан унинг баъзи элементларини мақсадли ва мақбул тарзда яратишга ўзгарди.

Бу тараққиёт йўли аниқ белгилаб қўйилган – фан маълум даражага етди ва нанотехнологиянинг энг сўнгги ютуқлари ишлаб чиқариш соҳасининг асосига айланиши, янги маҳсулотлар яратиш, янги бозорларни шакллантириш ва эскиларини такомиллаштиришга хизмат қилиши керак. Биз технологик маданиятнинг янги тури - наномаданиятнинг шаклланишини айтадиган бўлсак, бу деярли барча тармоқлар учун зарур бўлган материаллар яратилишидан иборат бўлади.

Мақоланинг илмий моҳияти. Тизимли фикрлаш бизда техник ва математик муаммолар асосида пайда бўлган, шунинг учун у илмий дунё вакиллариغا хос эди. Яқинда тизимли фикрлаш ғоялари кенгроқ аудитория эътиборини тортди ва ҳар доим янги тушунчалар ва назариялар билан дуч келганда бир оз кечикадиган таълим тизими шахсда тизимли тафаккур асосларини шакллантиришнинг ҳақиқий зарурлигини юқори баҳолади. Ҳақиқатни кўриб чиқишда изчиллик биз юқорида айтиб ўтган педагогиканинг барча муаммоларини ҳал қилишда ёрдам беради.

Тизимли фикрлаш инсонга қуйидагиларга имкон беради:

- давом этаётган воқеаларни тартибга солувчи омилларни аниқлаб, ҳаётингизни янада малакали бошқариш;
- турли муаммоларни ечиш учун самарали восита ва янада самарали фикрлаш стратегияларига эга бўлиш;
- илгари фаолият стратегияларини ишлаб чиқиш учун зарур бўлган турли муаммоларни ҳал қилишдаги ҳаддан ташқари кескинликни ўтмишда қолдириш;
- ақлий ва коммуникатив фаолиятда, воқеалар ривожини башорат қилиш, воқеликнинг аниқ тасвирини кўриш ва нима содир бўлаётганини аниқроқ тушуниш қобилиятида равшанликка эга бўлиш;
- ўзингизни ва бошқаларни янада самарали бошқариш; давом этаётган жараёнларнинг мураккаблигини тушуниб, биз уларни

қандай яхшилашимиз мумкинлигини тушунамиз¹.

Тизимларнинг жамият ҳаётидаги ва таълимдаги ролини кўрсатиб, берилган педагогиканинг энг қизиқарли таърифларидан бирини тақдим этамиз. “Педагогика фалсафанинг амалий проекциясидир. Бу илм-фан ва санъатнинг синтези бўлиб, таълим жараёнини қандай тизимли ташкил этиш заруриятини билдиради»².

Бизнинг фикримизча, педагогик тизимнинг универсал модели педагогик тизимлар орасидаги фарқни янада аниқроқ кўрсатиш имконини беради. Педагогик тизимнинг бундай моделини қуришда биз Н.В.Кузьмина томонидан таклиф қилинган ва маълум ўзгаришларга учраган юқорида қайд этилган моделга таяндик.

Бизнинг фикримизча, педагогик тизим шаклда кўрсатилган компонентларни ўз ичига олади. Педагогик жараённинг мақсадли компоненти ва ахборот технологиялари таъминотининг интеграцияси ушбу моделга янада кенгроқ универсаллик беради. Бу мантиқан тўғри, чунки, аслида, мақсадни белгилашнинг алоҳида компонент сифатида тақсимланиши мантиқни бузади - мақсадлар педагогик жараёни ахборот технологиялари билан таъминлашга қаратилган (1-расм³).

Аmmo биз педагогик тизимни ушбу шаклда кўриб чиқишни таклиф қиламиз, чунки педагогик жараённинг мақсадлари иерархияси аслида биз педагогик жараёнда шакллантирадиган шахснинг идеали, моделини англатади. Педагогик тизимнинг таркибий қисми сифатида ўқитувчининг шахсиятида биз шаклда келтирилган шахсий соҳанинг қуйидаги элементларини ажратамиз. Биз инсоннинг шахсий соҳаси 2-расмда⁴ кўрсатилгандан кўра анча мураккаб эканлигини таъкидлаймиз, лекин биз фақат педагогик тизимни кўриб

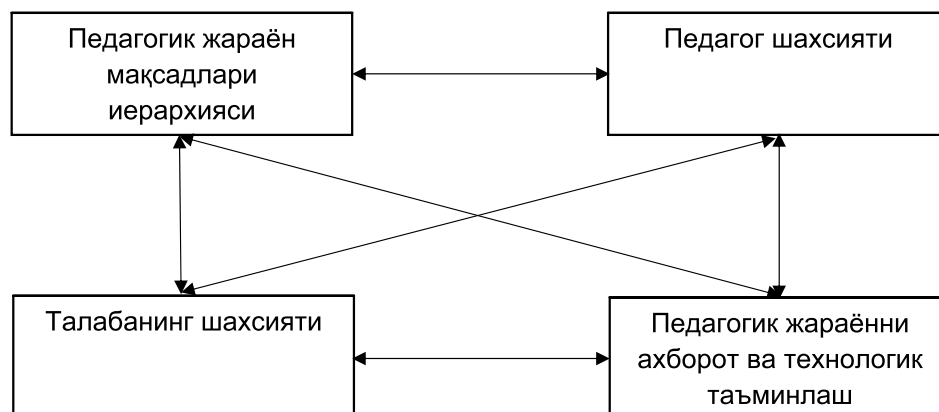
¹ Joseph O'Connor. Искусство системного мышления: Необходимые знания о системах и творческом подходе к решению проблем / Джозеф О'Коннор и Иан Макдермотт; Пер. с англ. – 11-е изд. – М.: Альпина Паблишер, 2017. 256 с.

² Городинский Ал. Системная педагогика. Опыт, размышления, проекты. – Денвер – 2000, Рига ПЦ «Эксперимент», 2000. – 304 с.

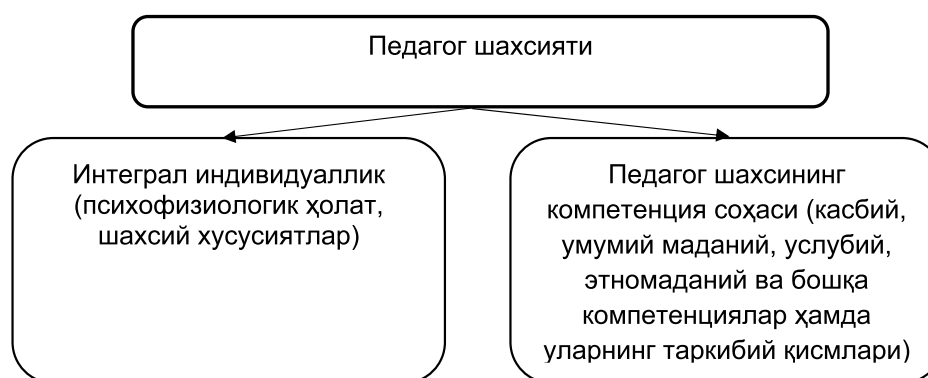
³ Муаллиф тадқиқотлари асосида тузилган.

⁴ Муаллиф тадқиқотлари асосида тузилган.

1-расм. Педагогик тизим модели.

2-расм. Педагогнинг шахсий соҳаси элементлари.

чиқиш учун муҳим бўлган элементларга эътибор қаратамиз.

Олий таълимдаги педагогик жараён учун ишлаб чиқилган бу моделдан, масалан, этнопедагогик тизимларни ишлаб чиқишда фойдаланиш мумкин¹, аудиовизуал технологиялардан фойдаланган ҳолда таълим тизимини ишлаб чиқиш², чет тилларини ўқитишнинг педагогик тизимини ишлаб чиқиш³ мумкин бўлади.

¹ Arsaliev Sh. New Information Technologies in Ethnopedagogical Process. Application of Information and Communication Technologies – AICT 2015. Conference Proceedings. 14-16 Oct. 2015, Rostov-on-Don, Russia. IEEE. Pp. 595-599.

² V. Pisarenko and M. Bondarev, "Infographics Use in Teaching Foreign Languages for Specific Purposes," Recent Patents on Computer Science, vol. 9, no. 2, pp. 124–132, Jul. 2016.

³ V. Pisarenko "Informational and technological support of foreign language training in high school," 2015 9th International Conference on Application of Information and Communication Technologies (AICT), 2015. Conference Proceedings. 14-16 Oct. 2015, Rostov-on-Don, Russia. IEEE. Pp.512-519.

Хулоса. Педагогик жараённи ахборот-технологик таъминлаш икки компонент - ахборот ва технологик таркибий қисмларнинг тизимли бирикмасидир.

Ахборот компоненти педагогик жараённи ахборот билан таъминлаш билан боғлиқ барча нарсаларни ўз ичига олади (тарбиявий характердаги маълумотлар, таълим мазмуни).

Технологик компонент педагогик тизимнинг ишлашини технологик таъминлашнинг барча хусусиятларини (технологиялар, шакллар, усуллар, усуллар, усуллар ва бошқалар) акс эттиради.

Педагогик тизимнинг тизим тузувчи элементи педагогик жараённинг мақсадлари иерархиясидир, чунки у педагогик тизимнинг барча таркибий қисмларининг хатти-ҳаракатларини белгилайди.

Агар педагогик тизимнинг ушбу модели, масалан, мактаб даражаси учун қўлланилса, у ҳолда мақсадлар иерархияси мактаб таълимнинг мақсадлари билан ифодаланади, тизим ўқитувчининг шахсияти, ўқувчининг

шахсияти ва ўз ичига олади. Агар биз ушбу моделни олий таълим даражаси учун кўриб чиқсак, унда талаба, олий таълим профессор-ўқитувчиси бўлади, мақсадлар иерархияси олий таълим мақсадлари билан ифодалангани ва ахборот технологиялари билан таъминлангани.

Шундай қилиб, тизимли ёндашувни услубий восита сифатида қўллаган ҳолда ва замонавий педагогика феноменологиясини кўриб чиқишда изчиллик тамойилини амалга оширган ҳолда, замонавий педагогик жараёни ривожлантириш учун асос сифатида биз тақдим этган педагогик тизим моделидан фойдаланишни таклиф қиламиз. Педагогик ҳодисаларни кўриб чиқишдаги изчиллик уларнинг моҳиятини чуқурроқ тушуниш,

ривожланишини прогноз қилиш имконини беради.

Таклифлар. Таълим жараёнини тизимли ёндашув асосида замонавий педагогик технологияларни қўллаган ҳолда ташкил этишни фаолият муайян кетма-кетлигида амалга ошириш;

режалаштирилганда таълим жараёнида ўқув машғулотларининг мавзуси мазмунига эътибор бериш ва мазмунни ёритишда қўл келадиган педагогик технология ёки интерфаол методларни танлашда эътиборли бўлиш; таълим жараёнини тизимли ёндашув асосида интеллектуал беллашув муҳитини юзага келтириш орқали талабаларнинг қизиқишини ошириш, ўқув машғулотларини жонли жўшқин олиб боришига ҳаракат қилиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Абакумова И.В., Ермаков П.Н., Рудакова И.А. Смыслоцентризм в педагогике: новое понимание дидактических методов. – Ростов н / Д: Изд-во Рост. ун-та, 2006. – 256 с.
2. Arsaliev Sh. New Information Technologies in Ethnopedagogical Process. Application of Information and Communication Technologies – AICT 2015. Conference Proceedings. 14-16 Oct. 2015, Rostov-on-Don, Russia. IEEE. Pp. 595-599.
3. Arsaliev Sh.M., Kruchinina G.A., Tararina L.I., Limarova E.V., Muskhanova I.V., Bazayeva F.U., Tagirova N.P. Information and Communication Technologies in Education as A Factor of Students Motivation // International Review of Management and Marketing. 2016. №2. Volume 6. Pp. 104-109. ISSN: 2146-4405.
4. Воронина Т.П. Перспективы образования в информационном обществе. Философия образования. – М.: Фонд «Новое тысячелетие», 1996. С. 5.
5. Городинский Ал. Системная педагогика. Опыт, размышления, проекты. – Денвер – 2000, Рига ПЦ «Эксперимент», 2000. – 304 с.
6. Joseph O'Connor Искусство системного мышления: Необходимые знания о системах и творческом подходе к решению проблем / Джозеф О'Коннор и Иан Макдермотт; Пер. с англ. – 11-е изд. – М.: Альпина Паблишер, 2017. 256 с.
7. Загвязинский В.И. Общая педагогика: Учебное пособие / В.И.Загвязинский, И.Н.Емельянова. – М.: Высшая школа, 2008. – 391 с.
8. Ильина Т. А. Системно-структурный подход к организации обучения / Т.А.Ильина. – М., 1972. С.132.
9. Краевский В.В. Методология педагогического исследования. – Самара: Изд-во СамГПИ, 1994. – 164 с.
10. Кузьмина Н.В. Основы вузовской педагогики / Н.В. Кузьмина. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1972. С. 311.
11. Келдиёрова М.Ф. Мустақил таълимни самарали ташкил қилиш талабалар мустақил фикрлашини ривожлантириш омили сифатида “Замонавий таълим” илмий-амалий оммабоп журнали 2022 йил № 4 (113)-сон, 41-49 б.

12. Остапенко А.А. Теория педагогической системы Н.В. Кузьминой: генезис и следствия // Человек. Сообщество. Управление. – 2013. – №4. – С.37-52.
13. Pisarenko V., Bondarev M., "Infographics Use in Teaching Foreign Languages for Specific Purposes," *Recent Patents on Computer Science*, vol. 9, no. 2, pp. 124–132, Jul. 2016.
14. Pisarenko V. "Informational and technological support of foreign language training in high school," 2015 9th International Conference on Application of Information and Communication Technologies (AICT), 2015. Conference Proceedings. 14-16 Oct. 2015, Rostov-on-Don, Russia. IEEE. Pp.512-519.
15. Российская педагогическая энциклопедия / гл. ред. Давыдов В.В. – М.: Научн. изд. «Большая Российская энциклопедия», 1993. – 608 с. – ISBN 5-85270-140-8.
16. Солодова Е.А. Новые модели в системе образования: Синергетический подход: Учебное пособие / Предисл. Г.Г. Малинецкого. № 56; № 15. Изд. Стереотип. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 344 с.
17. Словарь-справочник по педагогике / Авт. – сост. В.А. Мижериков; Под общ. ред. П.И.Пидкасистого. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 448 с.
18. Скляр И.Ф. Система – системный подход – теории систем. Изд. стереотип. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 152 с.
19. Турдиев Ш.Р. Келдиёрова М.Ғ. Таълим жараёнини тизимли ёндашув асосида педагогик технологиялардан фойдаланган ҳолда ташкил этиш "Замонавий таълим" илмий-амалий оммабоп журнал, 2019 йил. 12-сон. 31-36-бетлар.
20. Шамова Т.И. [и др.]. Управление образовательными системами / под ред. Т.И.Шамовой. – М., 2006. С.156